

Koncentracija i centralizacija farmi za proizvodnju mlijeka i suradnja farmi

Mr. Renata HUSINEC, dr. Josip KOLIĆ, Marija MEŠTROVIĆ, Poljoprivredni institut, Križevci

Stručni rad — Professional paper
Prispjelo: 10. 7. 1991.

UDK:631.115

Sažetak

U radu je razmatran proces koncentracije i centralizacije farmi (pa i mliječnih) ovisno o njihovoj suradnji u zasebnom (I/II) ili u zajedničkom interesu (II—I) 1963—2003. godine. U netržnoj privredi i suradnji farmi u zasebnom interesu (I/II) pratilac je troškovno inflacijski sistem, nepriznavanje rente za zemljište i profita na kapital prema učešću, neisplaćivanje zarade prema uštedi kapitala. Također, uz ranije mjere (agrarna reforma i zemljišni maksimum) ubrzan je proces okrupnjavanja društvenih farmi od 256 na 1.053 ha i smanjen broj od 5 na 1,6 tisuća. Naprotiv, usporavano je okrupnjavanje obiteljskih krupnih farmi svega od 7,65 na 8,4 ha s 3—5 krava u 1983. (do 8 u 2003.) i sa smanjivanjem ukupnog broja krava od 751 na 566 tisuća. Tržna privreda i suradnja farmi u zajedničkom interesu sa štedno-profitnim sistemom, podjelom rente i profita prema učešću partnera u zemljištu i kapitalu, a osobnih dohodaka prema uštedi kapitala omogućuje intenzivnije okrupnjavanje krupnih, a isto tako i obiteljskih tržnih farmi (npr. od 8,4 na 10 ha i više, te 13 krava po farmi u 2003.), tj. do formiranja njihove regionalne agrosocijalne strukture.

Natuknice: mliječne farme, proces koncentracije, suradnja farmi: u zasebnom interesu; u zajedničkom interesu; razdoblje 1963—2003.

Uvod

Svrha rada je bila operacionalizacija koncentracije i centralizacije farmi za proizvodnju mlijeka.

Zadatak je bio daljnje istraživanje i primjena rezultata rada iz četvrtog poglavlja studije (Kolić, 1991) u kojem su određeni faktori koncentracije društvenih i individualnih poljoprivrednih farmi Jugoslavije ovisno o alternativni: suradnja obiteljskih i krupnih farmi u zasebnom (I/II) ili u zajedničkom interesu (II—I) 1963—2003. godine.

Prikupljene smo podatke statistički obradili (analiza varijance, indeksi, trendovi, korelacije, regresije i kalkulacije).

Rezultati, diskusija i zaključna razmatranja

Proces koncentracije i centralizacije farmi ovisno o alternativni suradnje farmi u zasebnom interesu (I/II)

1) U razdoblju 1963—1983. godine

Krupne državne (društvene) farme su se smanjile od 5 na 1,6 tisuća. Istovremeno po farmi povećale su obradivu površinu od 256 na 1053 ha, broj traktora od 5,8 na 37 i uvjetnih grla stoke od 97 na 525.

Obiteljske tržne farme smanjile su svoj broj od 751 na 566 tisuća. Po farmi povećale su obradivu površinu od 7,56 na 8,4 (5,8) ha i broj traktora od 0,003 na 0,08, a neznatno uvjetni broj grla stoke s 3—5 krava i steonih junica, 2—3 krmače s 15—20 prasadi.

Broj obiteljskih samoopkrbnih farmi, naprotiv, povećao se od 1,87 na 2,11 milijuna. Zbog toga i ostalog smanjena je obradiva površina od 1,78 na 1,39 (1,7) ha po farmi, a u manjem broju traktora i stoke (s 0—3 krava i steonih junica).

Faktori okrupnjavanja farmi

Krupne farme dobile su od fonda agrarne reforme 1945. god. 11% obradivih površina Jugoslavije. Krupnom građanskom i crkvenom posjedu oduzeto je 1,6 milijuna ha i dodijeljeno državnim farmama 53%, a samoopkrbnim farmama 47%.

U 1959. godini Zakonom o zemljišnom maksimumu obiteljskih **farmi od 10 ha oduzeto** im je 274 tisuće ha obradivih površina.

Ovo zemljište dobile su samo krupne farme i povećale su svoje učešće na 14,5%. Nadalje, učešće im je raslo otkupom zemljišta za 1,39%, zakupom zemljišta 2,5% i sl. na 21% od 7877 tisuća ha obradivih površina u 1983. godini.

(1) U netržnom privređivanju usvojen je troškovno-cjenovni (inflacijski) sistem (Tab. 2. red I, itd. u 1982). Također, odvojenost proizvođača reproccjelina, a i znanosti i stručnog obrazovanja (Tab. 2. A).

(2) Neobračunavanjem rente za zemljište i profita za kapital, zapostavljena je briga za povećanje i racionalno korištenje ovih temeljnih faktora razvoja (Tab. 2. red III/1 pod A).

(3) Neisplaćivanjem osobnih dohodaka po završnom računu prema uštedi kapitala zapostavljeno je poduzetništvo i interes zaposlenih za štednju i suradnju međusobno i sa znanosti.

(4) Nestvaranje rezervi stočne hrane u rodnim godinama rezultiralo je većom ponudom stoke, a manjom u nerodnim godinama.

(5) Krupne farme raspoložu s više kapitala a manje radne snage. Uzgajaju kapitalno-intenzivne i tržne proizvode (pšenicu 51%, kukuruz 31% ratarstva, te meso i jaja peradi 70% stočarstva), koji pomažu koncentraciju i centralizaciju. Naročito u jednostavnim najamnim odnosima kooperacije s obiteljskim farmama (Tab. 1. i Tab. 2 pod A).

Obiteljske tržne farme održavaju se i okrupnjavaju radno-intenzivnim povrćem, krumpirom, duhanom, kukuruzom, lucernom i crvenom djetelinom, rasplodnim govedima, ovcama i svinjama i sl. uz značajne primarne robe, a uz izbjegavanje suradnje s krupnim farmama.

2) U razdoblju 1983—2003. godine

Nastave li se utjecaji dosadašnjih faktora koncentracije i centralizacije farmi, nastavit će se i dosadašnji trend razvoja nepovoljne agrosocijalne strukture, npr. s 5—8 krava i steonih junica, s 5-junadi u raspolodu i tovu, s 3—5 krmača i 20—35 prasadi po prosječnoj obiteljskoj tržnoj farmi.

2.2. Koncentracija i centralizacija farmi ovisno o alternativni suradnje u zajedničkom interesu (II—I 1983–2003)

(1) Tržno privređivanje uvjetuje štedno-profitni sistem poslovanja i odnosa (Tab. 2. pod B). Također ravnopravno partnersko povezivanje sposobnih, npr. krupnih ratarskih farmi i obiteljskih stočarskih farmi. Krupna ratarska farma zakupljuje zemljište od 100 obiteljskih stočarskih farmi da se proširi na

Tab. 1. Opseg jednostavne (JK) i složene kooperacije (SK) ovisno o suradnji obiteljskih (OF) i krupnih farmi (KDF) SFRJ 1963–2003. godine

Table. 1 Volume of simple co-operation (SC) and complex co-operation (CC) indicated through the alternative of co-operation between family farms (FF) and large scale socially-owned farms (LSOF) in Yugoslavia, 1963–2003

Naziv ^x	Title	Alt. (I/II)			Total u 000	
		1963. ^{xy}	1973.	1983.	2003. Trend ^{xx}	1963–2003. A ^{xx}
1. KDF-nosilac kooperacije		5	—	1.6	—1	—0.8
2. OF-korisnik u kooper.		1042	868	1148	—3467	—300
OF-korisnik udružen u ZZ, OK		—	—	63	—	—
OF-u biljnoj kooperaciji		813	572	685	—2141	(KDF)
OF-u stočarskoj kooperac.		316	295	463	—606	—300
Za oranje — ha		589	263	179	—226	—
Za duboko oranje — ha		365	180	162	—306	—
Za sjetvu — ha		188	301	261	—290	—
Za žetvu — ha		238	285	189	—110	—
Za prskanje voćaka — kom		7	0.4	1.4	—1.7	—1.7
3. KDF-zakupac zemljišta (II—I)						
Za stočnu smjesu — t		249	602	1084	—1956	—26229
Za zrno pšenice — t		876	710	1571	—8309	—6660
Za zrno kukuruza — t		1427	1817	4200	—6104	—19915
Za korijen šeć. repe — t		783	1058	1130	—1518	—8400
Za glavu i lišće šeć. repe — t		—	—	—	—	—4000
Za zrno uljarica — t		—	—	—	—	—2274
Za silažu kukuruzovine — t		—	—	—	—	—78003
Za silažu oz. grah. + strni — t		—	—	—	—	—29615
4. OFI-OF tržne zakupac stoke od kDF (II—I)						
Za priplodne krave — kom		18	24	30	—37	—6086
Za pripl. krmače — kom		74	22	43	—20	—2300
Za pripl. ovce — kom		25	18	57	—81	—8763
Za tov goveda — t		78	116	178	—291	—1947
Za tov svinja — t		134	168	267	—503	—3450
Za tov peradi — t		3	59	151	—2957	—1032
Za proizvodnju mlijeka — t		—	—	—	—	—17640
Za proizvodnju jaja — t		—	—	—	—	—609

^x Izvor: SGJ 1957–88.

^{xy} Za 1983–2003. rezultati trendova su u Alt. I/II 1983–2003. a kalkulacija u Alt. II—I 1983–2003. godine

^{xx} 1963 = $\bar{x}$ 1961–65. itd. za 1973, 1983. i 2003. godinu

^{xx} A-Accounting

Tab. 2. Najamni (A) i ravnopravni odnosi suradnje (B) obiteljskih i krupnih gospodarstva Jugoslavije 1963—2003. godine
 Table 2. Wage-labour (I/II) (A) relations and relations of equality in the co-operation (II—I) (B) family farms (FF) and large scale farms (LSOF) in Yugoslavia 1963—2003

Naziv Title	1982: A) Plan—PL* (Obracun—ACC ^{xy}) 1983: A) Plan—PL B) Obracun — ACC			
	OK, PZ, PK AIC ^{xy}	Kooper. FF	Ukup. din. Total	OK, PZ, PK AIC, LSOF ^z
I Vrijednost proizvoda (VP)	225 (225) 1	× 0.8 (1) =	180 (225)	225 (250) 1
II Raspodjela vrijednosti proizvoda				× 1 (0.9) =
1. Materijal 1690 × (8 + 10 + 12)	13 (17)	—	13 (17)	17 (18)
2. Usluge strojeva 928 × (8 + 10 + 11)	3 (4)	4 (5)	7 (9)	4 (6)
3. Usluge razne	1 (1)	1 (1)	2 (2)	1 (1)
4. Indirektni troškovi	10 (13)	6 (7)	16 (20)	13 (13)
5. Materijalni troškovi	27 (35)	11 (13)	38 (48)	35 (38)
6. Amortizacija	1 (1)	8 (11)	9 (12)	1 (1)
7. Mater. tr. + amort. (5 + 6)	28 (36)	19 (24)	47 (60)	36 (39)
III Dohodak za raspodjelu	—	—	133 (165)	—
a) Ugovorne obaveze	2 (3)	—	2 (3)	3 (3)
b) Čisti doh. za raspodjelu	77 (95)	54 (67)	131 (162)	95 (28)
1. Apsolutna i difer. renta I za zemlju i kapital	—	—	—	(20)
2. Akontacija osob. doh.	3 (4)	54 (67)	57 (71)	4 (2)
3. Uštede na kapitalu (dif. renta II)	—	—	—	(-1)
4. Fin. rezultat (profit) A) 100.0, B) 29.71	74 (91)	—	74 (91)	91 (7)
IVb Čisti doh. za isplatu zemlju i kapital	77 (95)	54 (67)	131 (162)	95 (28)
1. Apsolut. i difer. renta I za zemlju i kapital	—	—	—	(20)
2. Akontacija osob. doh.	3 (4)	54 (67)	57 (71)	4 (2)
3. OD po završnom računu	1 (2)	—	1 (2)	2 (-1)
4. Akumulacija (profit)	73 (89)	—	73 (89)	89 (7)
				67 (15)
				(51)
				71 (17)
				2 (50)
				89 (24)

[B] Radovanović, M. Ševarić i G. Vukelić, 1989].

1400 ha. Za uzvrat daje im u zakup stočni fond i osigurava stočnu hranu (Tab. 2. B).

(2) Proizvodni i znanstveni partneri dijele rentu za zemljište i profit na kapital prema svom učešću (Tab. 2 pod B, red IVb/1).

(3) Partneri obračunavaju osobni dohodak po završnom računu prema uštedi kapitala (Tab. 2 pod B, red IVb/3).

(4) Partneri osiguravaju rezerve stočne hrane u rodnim godinama da izbjegnu cikličke ponude stoke.

(5) Partnerstvo će pouzdano omogućiti krupnim farmama 1983—2003. smanjenje broja na polovicu (na 800) uz trostruko povećanje obradivih površina po farmi (na 2912 ha) ili na 29% obradivih površina. Također i obiteljskim tržišnim farmama na smanjenje broja npr. od 566 na 426 (300) tisuća, uz intenzivnije povećanje obradivih površina po farmi (npr. od 8,4 na 10 ha i više uz povećanje od 5 na 13 krava i steonih junica s 10 rasplodnih i tovnih junadi, te 5—7 krmača s 65 prasadi. U višoj fazi specijalizirat će se farme za proizvodnju mlijeka s 20—30 krava i steonih junica ili 14—20 krmača u svinjogojstvu itd. Sve to uz prihvatljive radne i životne uvjete. Na taj način proizvodnja mlijeka s uzgojem i tovom junadi u okviru suradnje obiteljskih i krupnih farmi u partnerstvu (alt. II—I), uz ostalo, postaje značajan faktor njihovog potrebnog okrupnjavanja i promjene agrosocijalne strukture, a time i unapređenja poljoprivrede s agrosocijalnog aspekta.

Zaključak

Na osnovi testiranja rezultata i diskusije možemo dati prednost suradnji obiteljskih i krupnih društvenih farmi u zajedničkom interesu pred njihovom suradnjom u zasebnom interesu. Najprije u razvijenom, pa zatim u ostalim područjima zemlje.

CONCENTRATION AND CENTRALIZATION OF MILK PRODUCING FARMS AND CO-OPERATION OF FARMS

Summary

The process of concentration of farms (including milk farms) has been examined according to the co-operation in their separate interest (I/II) or in their common interest (II-1) for the 1963—2003 period. Non-market economy and co-operation of farms in their separate interest is characterized (I/II) by costinflation system, nonrecognition of rent for land and profit for capital according to the share, non-payment of earnings according to the saving in capital. Owing to former measures (e. g. agrarian reform and land maximum) socially-owned farms grew rapidly in size from 256 to 1053 ha their number decreased from 5 to 1.6 thousands. Family farms producing for the market slowly grew from only 7.65 to 8.4 ha and number of cows per farm from 3—5 in 1983 to 8 in 2003 and the total number of cows decreased from 751 to 566 thousands. Market economy and co-operation of farms in their common interest, together with savings-profit system, distribution of rent and profit according to the share of partners in land and capital and personal income accor-

R. Husinec i sur.: Koncentracija i centralizacija... Mljekarstvo 41 (7) 177—182, 1991.

ding to the saving in capital, would enable a more intensive growth of large-scale as well as family farms producing for the market (e. g. from 8.4 to 10 ha or more and 13 cows in 2003) i. e. until the formation of their regional agrosocial structure.

Additional index words: Dairy farms, Process of concentration, Farms cooperation-separate interest, common interest, Period from 1963 to 2003.

Literatura

AVZEC, F. (1985): EP 1—2, Beograd.

ILIĆ, S. (1987): EP 5, Beograd.

KOLIĆ, J. (1988): EP 11—12, Beograd.

KOLIĆ, J. (1989): EP 4, Beograd.

KOLIĆ, J. (1991): Organizacija prestrukturiranja i razvoja poljoprivrede, Studija, Poljoprivredni institut Križevci. Factors of development and restructuring of agriculture restudy, Agriculture Institute Križevci, Prijevod na engleski.

LIVADA, S. (1982): Glasnik poljoprivrede 6—7.

MELER, M. (1985): Faktori integracije u AIK, EP 9, Beograd.

RADOVANOVIĆ, B., ŠEVARLIĆ, M. i GORDANA VUKELIĆ (1986): EP 11—12, Beograd.

RANDELOVIĆ, V. (1984): EP 1—2, Beograd.

SIVČEV, S. (1984): EP 4, Beograd.

TOMIĆ, D. (1982): EP 10—11, Beograd.

UPOR, J.J. DUPEYUOUX (1967): Securite sociale, Dalloz, 603, Paris.